

ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
кандидат історичних наук,
доцент, державний експерт

*Національний інститут
проблем міжнародної
безпеки Ради національної
безпеки і оборони України*

**УКРАЇНА –
ПОЛЬЩА:
НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ
ВЗАЄМИН**

До процесу глобалізації світового розвитку включились практично всі регіони земної кулі. Визначальною тенденцією суспільного розвитку стала економічна, технологічна, інформаційна і соціальна взаємозалежність різних країн. Ця тенденція, як передбачається, буде тільки посилюватись і у наступні часи. Нині інтеграційний процес відбувається на глобальному, регіональному і субрегіональному рівнях, до нього залучаються вже досвідчені політико-економічні об'єднання та порівняно молоді, що утворилися нещодавно.

Якщо інтеграційні явища у 60-70 роках базувались, в основному, на ідеології регіонального протекціонізму, то на початку XXI століття повсюдно утверджується концепція “відкритого регіоналізму”, у відповідності з якою нові інтеграційні угруповання розглядаються не як фортеці, зведені для захисту від зовнішнього світу, а для підготовки до найбільш ефективного включення у глобальний світовий розвиток.

У європейському просторі тривають пошуки обрисів майбутньої архітектури інтеграційної Європи і трансатлантичних зв'язків. Початок тисячоліття продемонстрував людству поступове завершення формування потужних світових центрів, які в принципі змінили конфігурацію об'єднань і союзів Європи, наблизивши її до кінцевого результату остаточного визначення інтеграційних кіл.

Отже, стратегію двостороннього співробітництва необхідно вибудувати відповідно до системи світових координат. Розгляд стосунків України і Польщі у відриві від глобальних процесів сучасності виявляється штучними спробами завести проблему у глухий кут.

Глобалізаційні процеси віднайшли своє втілення серед інших у розширенні сфер впливу, а в тім і зміцненні євроатлантичних структур. З прийняттям до НАТО країн так званої першої і другої хвилі серед членів Альянсу опинилися ті, що межують з Україною – Польща і Угорщина. Друга хвиля віднесла до НАТО Словаччину, а третя у скорому часі приєднає Румунію і Болгарію. В результаті, західний і південний кордони України стануть східним кордоном Північноатлантичного Альянсу, сформованого повноцінними учасниками потужного військового блоку.

Перспективи розширення НАТО поступово розглядаються Європою та США як комплексне питання, що включає і розширення ЄС. Отже, можна припустити, що невдовзі Україна опиниться із заходу і півдня в оточенні не тільки потужного військового блоку, а й економічного інтеграційного Союзу європейських держав.

Серед названих країн відносини України і Польщі винесені на рівень стратегічного партнерства. За визначенням польської сторони, це означає збіг позицій з основних питань міжнародної безпеки та інтеграції з європейськими та євроатлантичними структурами. Поза Україною Польща декларує стратегічне партнерство з Литвою, активно підтримує Словаччину, Латвію, Естонію на їхньому шляху до інтеграції в НАТО і ЄС.

Українсько-польські відносини охоплюють практично всі площини двосторонньої взаємодії держав і простягаються на простір Євроатлантичних структур. Як будь-якій системі, що розвивається, для них характерні періоди активізації і гальмування, пошуку компромісів і певного охолодження. Такі коливання рівнів розвитку взаємин пояснюються внутрішньополітичними факторами, світовою кон'юктурою, а також економічними взаємозалежностями не тільки на двосторонньому, а й багатосторонньому рівні.

Формування українсько-польських взаємин відбувається поза глобальним, на регіональному: Європа – Польща – Україна, а також субрегіональному: Польща – Росія – Україна – рівнях. Якщо з сере-

дини 90-х років українсько-польським відносинам притаманна динаміка нарощування потенціалів двосторонньої взаємодії, що дало привід оголосити відносини стратегічними, то з кінця 90-х років спостерігається своєрідне відсторонення і певне охолодження в двосторонніх стосунках.

Коментуючи активізацію українсько-російських взаємин, польські політичні кола відвели місце Україні, як “наближеної” до Росії. “Українське керівництво форсуватиме зближення з Росією, а інтеграцію з Європою в Києві розуміють, як інтеграцію з її східною європейською частиною”, – таку перспективу окреслили українському вектору європейської політики в Варшаві. “Захід не інвестуватиме українську економіку, тому що стратегічним інвестором може бути тільки Росія”¹. На цьому тлі глава польської держави президент А.Квасневський намагається підтримати Україну в очах Заходу (під час зустрічей з американським президентом у липні 2002 і січні 2003 рр.).

Ситуацію, що склалася, можна пояснити декількома факторами. Безперечно, першісним серед них є наближення Республіки Польща до євроатлантичних структур. При цьому простежується цікава закономірність: етапи дистанціювання від України збігаються у часі з успіхами Польщі на шляху просування до НАТО і ЄС. У протилежному рахунку, заяви про стратегічне партнерство, початок реалізації ряду економічних проектів з польського боку співпадають із проблемами, що постають перед РП на шляху євроінтеграції.

Початок нового тисячоліття позначився явним охолодженням польського партнера до України. Це виявилось не тільки у відміні візиту глави польської держави президента А.Квасневського в Україну, приводом для чого було використано ситуацію навколо меморіалу “Орлят”. У польських урядових і наукових колах відбулася широка кампанія, що піддала критиці і сумніву доцільність та ефективність українського напрямку політики Польщі, який названо “політичним романтизмом і ірраціоналізмом”. Ця тенденція віднайшла офіційне втілення в позиції Варшави влітку 2001 року, коли на зміну заявам про всебічну підтримку України та її інтеграції до ЄС, прийшли твердження про “уникнення прийняття Польщею стосовно України будь-яких зобов'язань щодо її майбутніх інституційних зв'язків з ЄС”².

Можна припустити, що причини зазначеного полягають, як вже згадувалось, у просуванні Польщі до Євросоюзу. Країні необхідно вирішувати безліч проблем, найболючіші з них пов'язані із станом сільського господарства, вільним рухом робочої сили, переглядом законодавчої бази, несамотійним вибором торговельних партнерів та ін. У геостратегічному вимірі – до цих питань додавалось насто-

рожене ставлення з боку ЄС до Польщі, як “проамериканського тро-янського коня”, з боку її партнерів по ЄС – провідних країн Європи – Франції і Німеччини. Намагання Польщі підтримати Україну саме в цей період негативно сприймалося в деяких країнах Євросоюзу. Дехто застерігав Польщу від активного лобювання інтересів України, давав зрозуміти, що тим самим хода РП до ЄС стане уповільненою. Скоріше це було викликане побоюванням стрижневих країн ЄС у “перехопленні” союзницьких ініціатив на користь за-океанського партнера, інтереси якого Польща несла в європейську спільноту. У такій ситуації спостерігається переорієнтація Польщі на поглиблене вирішення внутрішніх проблем держави і дистанціювання від зовнішніх “проблемних” партнерів, яким на сьогодні в очах Заходу є Україна.

Не сприяє поживленню українсько-польських контактів і політичний стан всередині польської держави. За результатами парламентських виборів в Польщі перемогли прихильники так званого “неореалізму” (серед них – керівник СЛД прем’єр-міністр Л.Міллер, впливовий діяч партії, голова Бюро національної безпеки М.Сівець та ін.), які піддали сумніву доцільність нинішньої “східної політики” Польщі, критиці українсько-польські газотранспортні проекти. Ця вагома, на сьогоднішній день, визначальна політична складова польської громадськості переважного значення надає відносинам Польщі з Росією та країнами-лідерами ЄС при збереженні добросусідських польсько-українських відносин³.

Переосмислення суті і змісту українсько-польських стосунків польські урядові кола пов’язують із зміною стану польсько-російських відносин, які останнім часом набули “здорового прагматизму і історичної відповідальності”. Польськими ЗМІ тиражувалася ідея про переорієнтацію зовнішньої східної політики на Росією, яка, за словами урядової “Жечпосполіта”, “завжди йшла назустріч полякам, починаючи з М.Горбачова, який разом з главою польської держави вперше за всі роки існування СРСР заявили про примирення, розв’язали проблему Катині, де спочивають знищені НКВД польські офіцери” тощо⁴. Певний позитив у розвиток російсько-польських відносин вніс і російський президент Володимир Путін, який “спромігся переконати росіян у необхідності співробітництва з поляками, простив звинувачення Армії Крайовій, яка свою поразку взвалила на радянські війська”.

Цілком зрозуміло, чому Росія була обрана на противагу Україні в складній політичній ситуації. За цим криються глибокі стратегічні (*титання Калінінграду*) і економічні проблеми (*виживання у складних умовах непередбачуваності світової кон’юнктури на енергоносії*,

як у питаннях щодо джерел їх постачання, так і у шляхах доставки). Польща зробила вибір на користь російської нафти і газу навіть на противагу альтернативним норвезьких поставкам.

Довідково: Нагадаємо, що проблема вибору між російським або норвезьким газом постала перед нашим західним сусідом декілька років тому. У свій час, про усякий випадок, Польща домовилася і з Росією, і з Норвегією про закупівлю значної кількості блакитного палива. Незважаючи на те, що північноєвропейський газ значно дорожче російського, у серпні 2001 року польський уряд підписав контракт на закупівлю 74 млрд кубометрів норвезького газу на період 2008-2024 рр. на суму \$11 млрд. При цьому продовжували діяти довгострокові контракти з “Газпромом” РФ, що поставляє Польщі 13 млрд кубометрів щорічно. Норвезька сторона взяла на себе зобов'язання прокласти газопровід по морському дну з майбутньою оплатою інвестування газом. Як підраховали, газова угода з Норвегією, укладена влітку 2001 року, з додаванням російських домовленостей – принесуть Польщі зайві накопичення газу в 100 млрд кубометрів за 20 років. При цьому за умовами контракту РП не має права на реекспорт⁵.

Відмовитися від російської угоди РП не змогла в силу політичних обставин. Побоюючись шантажу “проблемою Калінінграду”, Польща звернулася за розумінням до Норвегії. Норвежці виявилися більш толерантними: зробили крок назустріч полякам, відклавши реалізацію проекту до кращих часів.

Особливе занепокоєння в Польщі викликала російська пропозиція про введення особливих пільг калінінградському регіону. “Ідея про можливе пересування штучним коридором через території без згоди самих територій навіть не виникала за часів СРСР”, – відгукнулася польська преса⁶.

Тодішній міністр закордонних справ Польщі Броніслав Геремек підтвердив, що якщо “поляки бачать надмірну залежність від однієї країни і цією країною є Росія, то відчувають страх”. Соціологічне опитування, проведене в Польщі 11-12 січня 2003 року Центром дослідження громадської думки (CBOS), яким було охоплено понад тисячу дорослих громадян країни, показало, що значна кількість респондентів побоюються Росією, до ворогів її віднесли 50% опитуваних, 40% – Німеччину, 17% – Білорусь і 7% – Ірак. Близько 80% бажають розвивати співпрацю з Україною, 40% – за доступні візи для українців, а 41% – за запровадження суворого візового режиму з нашою країною⁷.

У зв'язку з ситуацією, що склалася, у Москві 5 червня 2002 року з неофіційним візитом перебував польський президент А.Квасневський, який зустрівся з В.Путіним “за зачиненими дверима”. Здавалося б, що може запропонувати за п'ять хвилин повноправний член НАТО і ЄС російській державі? Зрозуміло, йшлося про долю Калінінградської області й енергоносії. Проблеми забезпечення Калінінградської області всім необхідним були тісно пов'язані з російськими енергоносіями: польська сторона “віддала” свою перевагу російському газу – на противагу норвезькому, а також пообіцяла надати росіянам “дуже ліберальний візовий режим”⁸.

Отже, “Газпром” став єдиним постачальником газу в Польщу, що викликає побоювання поляків, у зв'язку з можливістю підвищення цін на газ російською стороною, хоча росіяни стверджують, що газ із Росії буде коштуватиме Польщі на 25-30% дешевше західноєвропейського.

Поступово було знято гостру напругу з “калінінградського питання”: партнери Польщі по Євросоюзу спромоглися перенести розв'язання калінінградської проблеми на рівень двосторонніх відносин Росії – Литви.

Зрештою стає зрозумілим, чому поляки не можуть ігнорувати намір Європи щодо газових потоків із Росії. Саме європейські інтереси диктуватимуть їхній вибір. До того ж Польща не відмовилася від можливості залишити за собою варіант повернення до російського проекту будівництва газопроводу “Ямал – Європа” через територію Білорусі в Словаччину в обхід України. Посилення російсько-польського діалогу не виключає повернення до згаданого газового проекту, вартість якого оцінюється в \$1 млрд. Польща розгорнула кампанію по залученню російських інвестицій в польське господарство, вартість яких в Польщі складає \$1,5 млрд., з них – переважна частка Газпрому. Як позитивний приклад польська сторона наводить участь у приватизації російським Лукойлом Гданської судноверфі, що принесло польській фірмі Rotch понад \$1 млрд., або кондитерської фабрики під Валбжихом та ін.

Значні вигоди проглядаються і від російського інвестування в польську економіку шляхом будівництва нових газопроводів, що створить додаткові робочі місця в країні, де 8% безробітних (за неофіційними даними – понад 10%).

Таким чином, Польща підтримує Росію в її зближенні з НАТО і ЄС, запевняє, що громадські пересування польським “найкоротшим” шляхом до Європи не порушить співробітництва на напрямках Росія-Україна і Польща-Україна. На тлі формування “золотої середини” у відносинах Росії та Польщі, українсько-польське поро-

зуміння переживає не найкращі часи, перебуваючи у складній ситуації “намагання увійти у польські дверцята, за якими – інтегрована Європа”.

Явне охолодження у відносинах Києва і Варшави не можна розглядати тільки наслідком політичних причин. До них додається і те, що Польща не задоволена реаліями нинішньої політики українських владних структур, які віддають перевагу російському капіталу. У свою чергу, польський економічний потенціал розглядає Україну, як широкий ринок збуту, тобто *зону потенційного розширення економічної експансії*. Сьогодні Польща посідає шосте місце серед партнерів України за імпортом і сьоме – за експортом (за інформацією торговельного радника Посольства РП в Україні Г.Сковронської-Лучинської). *Україна, відповідно, – на дев'ятому місці, як імпортер, і на двадцять третьому – як постачальник*. Рівень торговельно-економічного обороту задовольняє польську сторону: у 2002 році його обсяг склав \$1,45 млрд., для порівняння, у 1992 р. – \$275 млн.

Негативним з точки зору українських інтересів можна розглядати від'ємне сальдо у торгівлі з поляками: у 2001 році воно склало \$553 млн., а за п'ять місяців 2002 р. – \$248 млн. Польська сторона пояснює таку картину перш за все широким спектром своїх товарів і більшою гнучкістю польського експорту, який здійснюється середніми і малими підприємствами. Україна, у свою чергу, представлена на польському ринку, в основному, своїми промисловими гігантами з сировиною і чорними металами⁹. Порівняно незначне інвестування в українську економіку польська сторона пов'язує з нестачею в обох країнах фінансових ресурсів і неефективністю системи кредитування і гарантування в Україні. *Всього ж польські інвестиції в українську економіку за одинадцять років склали \$ 77 млн. – менше 2% всього обсягу іноземних інвестицій*. За цим показником найважливіший економічний партнер України – Польща перебуває далеко позаду Кіпру і Віргінських островів. Відповідальність за незначний обсяг польських вкладень польська сторона покладає на Київ: немає впевненості у довгостроковій перспективі умов для розвитку бізнесу в Україні, не вирішена проблема повернення НДС спільним підприємствам з польським капіталом, відсутня система страхування інвестицій (тільки розроблений проект по створенню корпорації по страхуванню інвестицій з фондом не менш \$3 млрд.), прийняття Україною стабільних економічних законів, забезпечення їх виконання.

Всього в Україні зареєстровано 1800 господарських об'єктів за участю поляків, але працює лише 710, з яких спільними є менше 500 підприємств. Більша частина цих установ займається посередницькою діяльністю. 33% польських інвестицій вкладені у фінансовий

сектор України, 22% – в торгівлю, 38% – в промисловість. Польські вкладення нерівномірно розподіляються по Україні: понад половини припадає на Львівщину, де діє спеціальна економічна зона “Яворів”. Планується участь польського капіталу у фінансуванні розвитку туризму у Західній Україні (утворення туристичного кільця “Замки Центральної Європи” тощо). Успішним фінансовим проектом Польщі можна розглядати і просування на український банківський ринок польської групи Кредит Банк, який придбав 66,7% акцій Західно-Українського комерційного банку (ЗУКБ) та ін. Заявлена мета банку – розповсюджувати свою діяльність на східні регіони України, кредитувати середній і малий бізнес тощо. У 2001 р. в економіку Харківської області було вкладено \$1,5 млн. інвестицій. Спільні проекти здійснюються на великих промислових підприємствах – підшипниковому, тракторному, “Електротяжмаш”, АТ “Турбоатом”, поляки мають намір вкладати кошти у розвиток транспортного машинобудування і рослинництва. Розвивається регіональна співпраця (Харківська область – з Великопольським воєводством).

Майже 50 польських підприємств цікавляться економікою Запоріжжя: швейною, деревообробною, меблевою, м'ясопереробною промисловістю, будівництвом тощо. Польські компанії виявляють інтерес в інвестуванні в українське машинобудування, металургію, хімічну і харчову промисловість. Перспективними напрямками розглядаються переробка сільгосппродукції, інфраструктурні проекти, модернізація енергетики, вугільної промисловості, капітальне будівництво. Але економічному співробітництву двох країн заважають політичні нашарування, “велика” політика і глобальні економічні коливання.

Не сприяє поліпшенню ситуації і розгорнута у польських засобах масової інформації кампанія конфронтаційного характеру щодо минулого і майбутнього України. Особливого розповсюдження під час парламентських виборів в Україні набула ідея сепаратизму (березень 2002 року), яка також з'явилася на сторінках польських газет, що згадали про “кращі часи” України у період австрійського і польського панування¹⁰.

Негативний резонанс в українсько-польських стосунках мала ситуація навколо меморіалу “Орлят”, яку деякі політики з обох боків кордону намагалися подати як конфронтацію не Варшави зі Львовом, а Львова з Києвом (*деякі коментатори представляли цю боротьбу як наслідок західноукраїнського сепаратизму*).

Неузгодженість позицій української і польської сторін щодо меморіалу “Орлят”, жорсткі формулювання, небажання шукати і зна-

ходити компроміси, до того ж невирішені проблеми українських ветеранів, що опинилися на польській території, тощо, – усе це вилилось у протистояння, за яким стоять певні політичні інтереси. Саме тих сил, що бачать свою мету у роздуванні негативу в українсько-польських відносинах. Черговий візит на початку січня 2003 року до Польщі керівника українського уряду не вніс ясності в подальший перебіг українсько-польського порозуміння¹¹.

Не додала позитиву громадянам української держави заява Польщі про введення з 1 липня 2003 року візового режиму з Україною, Росією і Білоруссю, – через кордон, який у польському напрямку щорічно перетинає понад 13,5 млн. громадян. Кількість виданих віз, за розрахунками поляків, може збільшитися в чотири рази. Польська сторона вже займається проблемою перебудови консульських служб у зазначених країнах із метою збільшення їхньої пропускнуої спроможності.

Особливе занепокоєння з цього приводу виявили польські організації в Україні. Введення візового режиму вони розглядають як прагнення відштовхнути поляків від своїх коренів, від пращурів, від національної культури. Складається парадокс: ті поляки, що виїхали з Польщі на Захід мають право вільно без візи відвідувати Польщу, а ті, хто з країни ніколи не виїжджав (кордони були перенесені), – будуть змушені оформляти візу. Хоча в такому випадку, для представників національних меншин польська сторона обіцяє розробити спрощене одержання віз – ввести багаторазові, розраховані на шість і більше місяців.

Зрозуміло, що візова політика Республіки Польща пов'язана з вимогами Євросоюзу до країн, які набудуть повноправне членство в Євросоюзі, а також із статутом “країни-сусіда”, який ЄС чітко відвів Україні, як Білорусі і Молдові. І видається, що чим віддаленішим євроструктури розглядатимуть партнерство з Україною, тим чіткіше буде відчутне відсторонення від України з польського боку.

Українська політична еліта розуміє проблеми, викликані євроінтеграційними процесами, з якими зіткнулася польська держава. Але сувора об'єктивна реальність вимагає від обох країн тісної взаємодії, яка гарантуватиме їм безпеку у регіональному і субрегіональному просторі. Українсько-польське партнерство може включати в себе поглиблення політичного діалогу, розширення торгівлі з одночасною підтримкою регіонального інтеграційного процесу, а також технічне і фінансове співробітництво.

У той же час прихильники українсько-польської інтеграції не прагнуть підміни реальних засад партнерства, набутих в результаті копіткої роботи не одного покоління українців і поляків, псевдостратегічними відносинами.

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Swiat. – 2002. – 11 grudnia.
- ² Rzeczpospolita. – 2001. – 23 lipca.
- ³ Проблеми міжнародної безпеки: аналітичний огляд. – К., 2001. – вересень. – С.24.
- ⁴ Rzeczpospolita. – 2002. – 9 listopada.
- ⁵ Rzeczpospolita. – 2002. – 8 lipca.
- ⁶ Польша по-прежнему боится России // Московские новости. – 1999. – 9 февраля.
- ⁷ Rzeczpospolita. – 2003. – 13 stycznia.
- ⁸ Politika. – 2002. – 1 lipca.
- ⁹ Див.: інтернет видання www.proUA.com. – 2003. – 13 січня.
- ¹⁰ Gazeta. – 2002. – 3 .04.
- ¹¹ Rzeczpospolita. – 2003. – 9 stycznia.

Надійшла до редакції 13.01.2003